

УДК 341.1

Зубко Анна Олександрівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Зубко Анна Александровна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Zubko Anna

Student of the

Yaroslav Mydryi National Law University

Асірян Сюзанна Рафіківна

кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Асирян Сюзанна Рафиковна

кандидат юридических наук, ассистент кафедры международного права

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Asiryana Syuzanna

Candidate of Legal Sciences,

Assistant of Department of International Law

Yaroslav Mudryi National Law University

ПРИНЦИПИ ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ ДІЙ

ПРИНЦИПЫ ВЕДЕНИЯ ВОЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ

PRINCIPLES OF WARFARE

Анотація. У статті висвітлено найдавніші звичаї війни, які продовжують свій розвиток і до сьогодні, тільки на більш якісному рівні. На основі рекомендацій Міжнародного комітету Червоного Хреста щодо вдосконалення українського законодавства у сфері міжнародного

гуманітарного права, у статті наведено основні принципи, якими мають керуватися сторони збройного конфлікту при веденні воєнних дій. Кожен принцип розглянуто окремо як в розумінні Комітету, так і в доктринальному тлумаченні для практичного застосування. Також в роботі висвітлено, яким чином такі принципи закріплено у вітчизняному законодавстві. Наприкінці статті наводиться порівняння норм, закріплених на національному та міжнародному рівнях.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, Міжнародний комітет Червоного Хреста, принцип гуманності, способи і засоби ведення воєнних дій, закріплення в українському законодавстві.

Анотація. В статье освещены древние обычаи войны, которые продолжают свое развитие и сегодня, только на более качественном уровне. На основе рекомендаций Международного комитета Красного Креста по совершенствованию украинского законодательства в сфере международного гуманитарного права, в статье приведены основные принципы, которыми должны руководствоваться стороны вооруженного конфликта при ведении военных действий. Каждый принцип рассмотрен отдельно как в понимании Комитета, так и в доктринальном толковании для практического применения. Также в работе освещены, каким образом такие принципы закреплены в отечественном законодательстве. В конце статьи приводится сравнение норм, закрепленных на национальном и международном уровнях.

Ключевые слова: международное гуманитарное право, Международный комитет Красного Креста, принцип гуманности, способы и средства ведения военных действий, закрепление в украинском законодательстве.

Summary. The article covers the ancient customs of war, which continue to develop until today, only on a more qualitative level. Based on the recommendations of the International Committee of the Red Cross on the

improvement of Ukrainian legislation in the field of international humanitarian law, the article outlines the basic principles that should guide the parties to an armed conflict in the course of hostilities. Each principle is considered separately in the understanding of the Committee, as well as in the doctrinal interpretation for practical application. Also, the work outlines how such principles are enshrined in domestic legislation. At the end of the article, a comparison of the norms set on the national and international levels is presented.

Key words: *international humanitarian law, International Committee of the Red Cross, humanity principle, ways and means of conducting military operations, consolidation in Ukrainian legislation.*

Постановка проблеми. Війна, як і кожне явище, повинна мати певні межі. Наразі дане питання стоїть досить гостро, адже новітні розробки у сфері воєнного озброєння створюють дедалі більшу небезпеку не тільки для учасників збройного конфлікту, а й для мирного населення. Тому міжнародна спільнота встановлює норми-принципи, які мають мінімізувати негативний вплив на населення та навколишнє середовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням зазначеної проблеми займалися як вчені-основоположники міжнародного права (Гроцій Г., Оппенгейм Л.), так і сучасні дослідники (М. М. Гнатовський, В. М. Кононенко, Т. Р. Короткий, В. М. Лисик, В. М. Репецький, Л. Д. Тимченко, Н. В. Хендель та інші) .

Виділення не вирішеної раніше частини загальної проблеми. Окремі науковці (або навіть так звані правові школи) по-різному тлумачать основні принципи ведення воєнних дій. Проте, на мою думку, вони є взаємодоповнюючими і мають сукупно застосовуватися при тлумаченні таких принципів. Саме тому в статті консолідуються погляди з цього питання Міжнародного Комітету Червоного Хреста, українського законодавства, а також думки окремих вітчизняних дослідників цього питання.

Мета статті. Метою статті є всебічне висвітлення основних принципів ведення воєнних дій, встановлених міжнародним гуманітарним правом, а також дослідження їх закріплення в українському законодавстві.

Виклад основного матеріалу. Ще з найдавніших часів (за часів існування таких давніх цивілізацій, як Єгипет, Греція, Рим, Індія, Китай) починали зароджуватися найдавніші звичаї війни: милосердя і пощада ворога, що здається; оповіщення про мотиви нападу і намір почати війну; зародження права поховання, права притулку; звичай звільнення заручників; інститут захисту іноземців; збереження під час війни культових споруджень та їх служителів; неприпустимість убивства жінок, дітей, старих, поранених, тих, хто здається в полон, парламентарів; найпростіша медична допомога пораненим і хворим; зародження права народів і правил ведення війни; поява перемир'їв, договорів про мир; осуд віроломства і заборона «віроломної зброї» [1, с. 103].

З плином світової історії відбувається поступове визнання цих принципів усією світовою спільнотою та їх розвиток, вдосконалення, а також нормативне закріплення як на міжнародному, так і на національному рівні.

Тривалий період сучасної історії поведінка на війні обмежувалася виключно розумінням принципу гуманності (який в найзагальнішому вигляді охоплював найдавніші звичаї війни).

Досить цікавою у цьому плані була доповідь Генерального секретаря ООН у 1988 році щодо мінімальних гуманітарних стандартів. Було зазначено, що «...одна з основних переваг міжнародного гуманітарного права заключається у тому, що в його положеннях безпосередньо і детально зазначені порушення, скоєні у ході конфліктів, що дає потенційним жертвам достатньо чіткі орієнтири по відношенню до їх прав у конкретних обставинах. Не менш важливо і те, що обов'язки та відповідальність збройних сил також детально розкрито... Враховуючи відсутність ясності у застосуванні норм, встановлення основоположних стандартів гуманності

стало би корисною опорою для тих, хто виступає за більш суворе дотримання прав людини у ситуаціях внутрішнього насилля. Це особливо стосується осіб, які займаються реалізацією програм професійної підготовки військовослужбовців...» [2].

З часом суспільство прийшло до висновку, що збройні конфлікти необхідно регулювати за допомогою сукупності моральних і правових норм і, насамперед, кодифікованих норм міжнародного гуманітарного права. Міжнародне гуманітарне право, створене на основі правового позитивізму, зобов'язує воюючі сторони і суб'єктів міжнародного права до найбільш гуманного варіанта, припустимих з погляду права, дій у процесі збройної боротьби [3, с. 102].

На сьогодні існують три основні принципи, які визначають, як сторона збройного конфлікту може здійснювати військові операції, тобто вести воєнні дії. Це — принципи розрізнення, пропорційності та зобов'язання вживати запобіжних заходів. Ці принципи спрямовані на захист цивільних осіб від наслідків воєнних дій. На додаток до цих принципів існує заборона щодо заподіяння надмірних ушкоджень чи невинуватих страждань, яка захищає законні воєнні цілі — комбатантів або осіб, що беруть участь у воєнних діях. Ці положення МГП, як і всі інші, не ґрунтуються на принципі взаємності, тобто ймовірні порушення МГП однією зі сторін конфлікту жодною мірою не звільняють іншу сторону від її зобов'язання дотримуватися МГП [4, с. 56-57].

1. Принцип розрізнення - загально визнана норма договірною та звичаєвою МГП, відповідно до якої сторони, що перебувають у конфлікті, повинні завжди розрізняти цивільне населення й комбатантів, а також цивільні й воєнні об'єкти та відповідно спрямовувати свої дії тільки проти воєнних об'єктів. Заборона нападів на цивільних осіб має єдиний виняток: цивільні особи, які безпосередньо беруть участь у воєнних діях, втрачають імунітет від можливих нападів протягом часу такої безпосередньої участі та

часу, протягом якого вони готуються до запланованого ними нападу [5, с. 28-29].

Крім того, МГП виділяє окрему категорію об'єктів, які користуються особливим захистом. До таких, зокрема, належать культурні цінності, об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення, установки і споруди, що містять небезпечні сили (греблі, дамби, атомні станції).

Тобто даний принцип встановлює, що: 1) міжнародне гуманітарне право пріоритетно захищає певні категорії осіб (цивільне населення, жертви війни, медичний персонал) та об'єктів; 2) з цією метою існує необхідність відрізнити комбатантів та цивільних осіб.

Важливість забезпечення механізму дії цього принципу можна яскраво побачити через призму воєнних дій 2010 року в Афганістані, під час яких внаслідок операцій на сході країни Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані загинули мирні жителі. Через невірно отримані координати, зіткнення відбулося не у встановленому населеному пункті (зіткнення відбулися в повіті Кхогьяні, замість визначеного Штабом повіту Шерзад), що призвело до жертв серед цивільного населення.

2. Принцип пропорційності (сумірності) означає, що конкретна і безпосередня військова перевага, здобута в результаті військової операції, повинна переважати шкоду, завдану в її ході цивільним особам та цивільним об'єктам.

Ідеться не про цілеспрямований напад на цивільних осіб чи цивільні об'єкти, що є забороненим згідно з принципом розрізнення, а про ризик випадкової шкоди цивільним особам та/або об'єктам. До числа невідбиркових відноситься та забороняється збройний напад, «котрий, як можна очікувати, попутно потягне за собою втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб та шкоду цивільним об'єктам або те й інше разом, які були б надмірними щодо конкретної і безпосередньої воєнної переваги, якої передбачається таким чином досягти» [5, с. 29].

Тобто сторони збройного конфлікту повинні вживати заходів, щоб віддалити, наскільки це можливо, воєнні цілі від населених районів. Насправді воєнні цілі часто розташовані в безпосередній близькості від цивільних об'єктів, а комбатанти або особи, що беруть участь у воєнних діях, змішуються з цивільним населенням. Тому, якщо напади спрямовані проти законної цілі (комбатанта або воєнного об'єкту), МГП допускає певні випадкові жертви серед цивільного населення, проте вони не повинні бути надмірними щодо конкретної і безпосередньої очікуваної воєнної переваги. Інакше кажучи, нападати на воєнну ціль дозволено тільки після оцінки, яка веде до висновку, що очікувані втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб та шкода цивільним об'єктам не будуть надмірними щодо очікуваної конкретної і безпосередньої воєнної переваги [4, с. 57-58].

Цей принцип ґрунтується на тому, що сторони збройного конфлікту мають обирати методи і засоби ведення воєнних дій згідно з певними обмеженнями: 1) існують кількісні і якісні межі застосування сили (застосовуються лише пропорційні засоби і методи відносно прогнозованої військової переваги); 2) вимагає дотримання заборон та обмежень застосування деяких видів озброєнь згідно з нормами міжнародного права (зокрема засоби та методи воєнних дій розглядають як такі, щодо яких існує абсолютна заборона (хімічна бактеріологічна, біологічна, токсична, отрута, отруєна зброя, задушливі, отруйні або інші подібні гази; зброя, що призводить до надмірних страждань) і відносно заборонені (ядерна, лазерна, запалювальна зброя і протипіхотні міни) [6, с. 337]; 3) з цього принципу логічно випливає принцип неспричинення зайвих страждань і руйнувань; 4) сторони також повинні обмежуватися критеріями чесності і сумлінності у виборі засобів і методів ведення війни.

3. Принцип обов'язковості вживання запобіжних заходів. Сторона збройного конфлікту повинна постійно піклуватися про безпеку цивільних осіб або цивільних об'єктів при проведенні військових операцій. Нападаюча

сторона повинна робити все практично можливе, щоб переконатися, що вибрані цілі є воєнними цілями. Вона також повинна вибирати такі засоби і методи нападу, які дають змогу уникнути супутньої шкоди цивільним особам і цивільному майну або звести її до мінімуму. Якщо дозволяють обставини, необхідно ефективно попередити цивільне населення про напади. Також потрібно вживати запобіжних заходів щодо наслідків нападів. Наприклад, воєнні цілі не повинні розташовуватися в безпосередній близькості від цивільного населення і цивільних об'єктів, наскільки це можливо [4, с. 58].

Даний принцип досить тісно пов'язаний з принципом необхідності, який вимагає, щоб сторони збройних конфліктів вживали лише тих заходів, які є необхідними для досягнення військової перемоги. Ця ідея викладена ще в преамбулі до Санкт-Петербурзької декларації 1868 р., у якій сторони визнали, «що єдиноюзаконною метою, яку держави повинні мати під час війни, є послаблення військових сил супротивника; що для цієї мети достатньо вивести з ладу найбільш можливу кількість осіб; що використання такої зброї, яка без користі збільшує страждання виведених з ладу осіб або робить їхню смерть неминучою, не відповідає цій меті». Відповідно до логіки МГП встановлюється така ієрархія можливих дій: взяттю бійця супротивника в полон слід віддавати перевагу перед його пораненням, пораненню – перед загодіям смерті, загодіям смерті одному комбатанту – перед загодіям смерті кільком тощо. Іншими словами, для досягнення однакової військової переваги слід обирати спосіб, що завдає найменшої шкоди [5, с. 29].

Цей принцип: 1) допускає лише незаборонені міжнародним правом способи досягнення воєнних цілей; 2) не виправдує жорстокості, віроломства або будь-яких інших заборонених дій.

Визначаючи способи забезпечення власної безпеки у процесі підготовки держави до оборони та під час воєнних дій, Україна

додержується принципів і норм міжнародного права, враховує законні інтереси безпеки інших держав [7].

Відповідно до Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої Наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 встановлюються такі принципи:

- законності - суворове і точне дотримання усіма органами військового командування, військовослужбовцями та працівниками Збройних Сил України норм МГП.

- обмеження - право сторін, які знаходяться у збройному конфлікті, щодо вибору методів і способів ведення війни не є необмеженим.

- розрізнення - здійсненні в ході підготовки та ведення воєнних дій чіткого розмежування між цивільними особами і комбатантами, між цивільними та військовими об'єктами з метою забезпечення захисту цивільного населення і цивільних об'єктів від наслідків воєнних дій та зосередження дій військ (сил) тільки проти військових об'єктів противника.

- сумірності - сторони, які воюють, у ході ведення воєнних дій не повинні завдавати шкоди цивільним об'єктам та спричиняти втрати серед цивільного населення, які будуть надмірними для досягнення достатньої чисельної переваги над противником.

- гуманності - прояв поваги та забезпечення захисту людей, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, включаючи осіб зі складу збройних сил противника, що склали зброю чи припинили участь у воєнних діях внаслідок поранення, хвороби або з будь-якої іншої причини.

- військової необхідності - вид і ступінь сили, що застосовується, мають бути дійсно необхідними для досягнення законної військової мети, а також таке застосування не забороняється нормами МГП.

- передбачення всіх можливих запобіжних заходів з метою уникнення, а якщо це неможливо - зведення до мінімуму втрат серед цивільного населення та збитків цивільним об'єктам [8].

Тобто на рівні національного права закрплено більш дрібний поділ принципів міжнародного гуманітарного права щодо ведення воєнних дій. Проте я вважаю цей варіант доцільним, адже такий виклад матеріалу унеможлиблює звужене тлумачення норм-принципів. Проте відповідно до такого закріплення нівелюється роль принципу гуманності як основоположного для інших норм. Даний недолік не є суттєвим для правозастосування, таке зауваження має значення виключно з точки зору юридичної техніки.

Висновок. Наразі існує досить чіткий та влучний перелік принципів ведення воєнних дій, яким, зокрема, встановлюється: які засоби і способи ведення воєнних дій дозволено використовувати, в якій місцевості заборонено ведення збройного конфлікту, а також перелік осіб та об'єктів, які потребують особливого захисту тощо. Проте, на мою думку, дослідження даного питання не можна вважати завершеним з кількох причин: по-перше, на тлі загального технічного прогресу відбувається також розвиток засобів ведення війни; по-друге, необхідно забезпечити належний механізм контролю за дотриманням встановлених принципів міжнародною спільнотою; - саме в цьому я і вбачаю подальші перспективи для дослідження в рамках даної теми.

Література

1. Климчук Ю. В. Система принципів міжнародного гуманітарного права: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.11 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2002. – 215 с.
2. Принципи гуманності для армії чи яке значення має МГП у війську? / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – 16.06.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://helsinki.org.ua/blogs/pryntsypy-humannosti-dlya-armiji/>

3. Полторац А.И. Савинский Л.И. Вооружённые конфликты и международное право. Основные проблемы. – М.: Наука, 1976. – 416 с.
4. Міжнародний комітет Червоного Хреста Зміцнення поваги до міжнародного гуманітарного права: посібник для народних депутатів України / Міжнародний комітет Червоного Хреста. – листопад, 2017р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua.icrc.org/wp-content/uploads/sites/98/2018/02/MGPOctoberBook_web.pdf
5. Гнатовський М.М. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів / М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, Н. В. Хендель. - Одеса: Фенікс, 2015. – 70 с.
6. Мартенс Ф. Ф. Современное международное право цивилизованных народов / Ф. Ф. Мартенс. – Москва: Зерцало - М, 2014.– 368 с.
7. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#n159>
8. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України від 23.03.2017р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17>